

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه شهید بهشتی کرمان

دانشکده حقوق و الهیات

بخش الهیات

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

جایگاه و اعتبار اسناد کتبی در فقه امامیه و فقه عامه

مؤلف:

اکرم آبریزگان

استاد راهنما:

دکتر میثم تارم

استاد مشاور:

دکتر سیده فاطمه طباطبایی

شهریور ۱۳۹۷

به نام خدا
مشور اخلاق پژوهش

با استنانت از خدای سبحان و با اعتماد راسخ به اینکه عالم محضر خداست و او همواره ناظر بر اعمال ماست و به منظور انجام شایسته‌ی پژوهش‌های اصیل، تولید دانش جدید و بسازی زندگانی بشر، ما دانشجویان و اعضایی هیات علمی دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های کشور:

- تمام تلاش خود را برای کشف حقیقت و حفظ حقیقت به کار خواهیم بست و از هرگونه جعل و تحریف در فعالیت‌های علمی پرهیز می‌کنیم.
- حقوق پژوهشگران، پژوهیدگان (انسان، حیوان، گیاه و انبیا)، سازمان‌ها و سایر صاحبان حقوق را به رسمیت می‌شناسیم و در حفظ آن می‌کوشیم.
- به مالکیت مادی و معنوی آثار پژوهشی ارجح می‌نیم، برای انجام پژوهشی اصیل اهتمام ورزیده و از سرقت علمی و ارجاع نامناسب اجتناب می‌کنیم.
- ضمن پایداری به انصاف و اجتناب از هرگونه تبعیض و تعصب، در کلیه فعالیت‌های پژوهشی، رهیافتی عادلانه اتخاذ خواهیم کرد.
- ضمن امانت‌داری، از منابع و امکانات اقتصادی انسانی و فنی موجود استفاده بهره‌ورانه خواهیم کرد.
- از اتمار غیر اخلاقی نتایج پژوهش نظیر اتمار موازی، پوشان و چندگانه (کله‌ای) پرهیز می‌کنیم.
- اصل محرمانه بودن و رازداری را محور تمام فعالیت‌های پژوهشی خود قرار می‌دیم.
- در همه فعالیت‌های پژوهشی به منافع ملی توجه کرده و برای تحقق آن می‌کوشیم.
- خویش را ملزم به رعایت کلیه بنهاری‌های علمی رسته خود، قوانین و مقررات، سیاست‌های حرفه‌ای، سازمانی، دولتی و راهبردی ملی در همه مراحل پژوهش می‌دانیم.
- رعایت اصول اخلاق در پژوهش را اقدامی فرهنگی می‌دانیم و به منظور بالندگی این فرهنگ، به ترویج و اشاعه آن در جامعه اهتمام می‌ورزیم.

دانشگاه شهید باهنر کرمان

تعهدنامه

- اینجانب **اکرم آبریزگان** به شماره دانشجویی ۹۲۱۶۰۰۰۱ دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته **فقه و مبانی حقوق** دانشکده حقوق و الهیات دانشگاه شهید باهنر کرمان نویسنده پایان نامه با عنوان **جایگاه و اعتبار اسناد کتبی در فقه امامیه و فقه عامه** تحت راهنمایی **دکتر میثم تارم** تأیید می‌کنم که این پایان‌نامه نتیجه پژوهش اینجانب می‌باشد و در عین حال که موضوع آن تکراری نیست، در صورت استفاده از منابع دیگران، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن درج شده است. همچنین موارد زیر را نیز تعهد می‌کنم:
- ۱- برای انتشار تمام یا قسمتی از داده‌ها یا دستاوردهای پایان‌نامه خود در مجامع و رسانه‌های علمی اعم از همایش‌ها و مجلات داخلی و خارجی به صورت مقاله، کتاب، ثبت اختراع و ... به صورت مکتوب یا غیرمکتوب، با کسب مجوز از دانشگاه شهید باهنر کرمان و استاد(ان) راهنما اقدام نمایم.
 - ۲- از درج اسامی افراد خارج از کمیته پایان‌نامه در جمع نویسندگان مقاله‌های مستخرج از پایان‌نامه، بدون مجوز استاد(ان) راهنما اجتناب نمایم و اسامی افراد کمیته پایان‌نامه را در جمع نویسندگان مقاله درج نمایم.
 - ۳- از درج نشانی یا وابستگی کاری (affiliation) نویسندگان سازمان‌های دیگر (غیر از دانشگاه شهید باهنر کرمان) در مقاله‌های مستخرج از پایان‌نامه بدون تأیید استاد(ان) راهنما اجتناب نمایم.
 - ۴- کلیه ضوابط و اصول اخلاقی مربوط به استفاده از موجودات زنده یا بافتهای آنها را برای انجام پایان‌نامه رعایت نمایم.
 - ۵- در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه شهید باهنر کرمان از درجه اعتبار ساقط و اینجانب هیچ‌گونه ادعایی نخواهم داشت.
- کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر (مقالات مستخرج، برنامه‌های رایانه‌ای، نرم افزارها و تجهیزات ساخته شده) مطابق با آیین‌نامه مالکیت فکری، متعلق به دانشگاه شهید باهنر کرمان است و بدون اخذ اجازه کتبی از دانشگاه قابل واگذاری به شخص ثالث نیست. همچنین استفاده از اطلاعات و نتایج این پایان‌نامه بدون ذکر مرجع مجاز نمی‌باشد. چنانچه مبادرت به عملی خلاف این تعهدنامه محرز گردد، دانشگاه شهید باهنر کرمان در هر زمان و به هر نحو مقتضی حق هرگونه اقدام قانونی را در استیفای حقوق خود دارد.

نام و نام خانوادگی دانشجو **اکرم آبریزگان**

امضا و تاریخ:

تقدیم به:

مادر و همسر عزیزم، که در رشد و اعتلای من از هیچ زحمتی فروگذار نکردند.
و تقدیم به همه‌ی عزیزانی که دعای خیرشان بدرقه راهم بوده و هست.

تشکر و قدردانی:

نخستین سپاس و ستایش از آن خداوندی است که بنده کوچکش را در دریای بیکران اندیشه، قطره‌ای ساخت تا وسعت آن را از دریچه اندیشه‌های ناب آموزگارانی بزرگ به تماشا نشیند. لذا اکنون که در سایه سار بنده نوازی‌هایش پژوهش حاضر به انجام رسیده است، بر خود لازم می‌دانم تا مراتب سپاس را از بزرگوارانی به جا آورم که اگر دست یاریگرشان نبود، هرگز این پژوهش به انجام نمی‌رسید.

ابتدا از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر میثم تارم که در طول نگارش این پژوهش با راهنمایی‌های عالمانه و بجایشان، سکندار شایسته‌ای در هدایت این پایان‌نامه بوده‌اند، کمال سپاس را دارم.

همچنین از استاد عالی قدردم سرکار خانم دکتر سیده فاطمه طباطبایی که با سعه صدر مشاوره‌ی این پژوهش را پذیرفتند و در طول نگارش این مجموعه همواره از نظرات کارشناسانه‌شان بهره‌جستم، صمیمانه تشکر می‌کنم.

سپاس آخر را به مهربانترین همراه زندگیم، به همسر عزیزم تقدیم می‌کنم که حضورش در فضای زندگیم مصداق بی‌ریای سخاوت بوده است.

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى
فَاكْتُبُوهُ
وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ...
فَلْيَكْتُبْ وَلْيَمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ»

(سوره بقره، آیه ۲۸۲)

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید
هرگاه به دینی تا سررسیدی معین، با یکدیگر معامله کردید
آن را بنویسید.
و باید نویسنده‌ای (صورت معامله را) بر اساس عدالت، میان شما بنویسد...
و کسی که بدهکار است باید املاء کند و او (نویسنده) بنویسد.»

چکیده

سند، دومین دلیل اثبات دعوی در قانون مدنی ذکر گردیده است. در اکثر دعاوی مطروحه نزد محاکم، سند به عنوان دلیل اثبات دعوی و یا دلیل مؤثر در اثبات دعوی مورد استناد قرار می‌گیرد. تعریف سند، انواع، ارکان و شرایط تنظیم آن، محدوده‌ی توان اثباتی سند را مشخص می‌نماید. گاهی اوقات، سند مثبت دعوی در اختیار استنادکننده‌ی به آن نیست؛ در این صورت، می‌تواند ارائه‌ی آن را تحت شرایطی درخواست نماید. امکان استناد به سند (چه در مقام اثبات ادعا و چه در مقام دفاع)، مستلزم آن است که دارای اعتبار باشد. شخصی که سند علیه وی مورد استناد قرار گرفته است، برای دفاع در برابر سند، یکی از دو شیوه دفاع ماهوی و شکلی را می‌تواند برگزیند. دفاع شکلی و ماهوی ممکن است با هم و یا به صورت پیاپی مطرح گردند. در این مورد دادگاه، حسب مورد به یکی از دفاعیات مطرح شده رسیدگی و سایر آنها را نادیده می‌گیرد. گاهی اوقات سند ارائه شده، ممکن است، با سایر ادله‌ی موجود در دادرسی تعارض نماید. در این صورت باید از میان دو دلیل متعارض، حسب مورد دلیل مقابل ترجیح داده شود. از آنجا که اسناد، مانند هر پدیده اجتماعی دیگر، دستخوش تغییرات و دگرگونی‌های مختلف اجتماعی می‌باشد و ممکن است شرایط زمان اجرای مفاد سند، متفاوت با شرایط زمان تنظیم آن باشد، و نیز از آنجا که اسناد تنظیم شده بین اشخاص (اعم از حقیقی یا حقوقی)، همیشه صریح و روشن نمی‌باشد، از این روی اجرای مفاد اسناد نیازمند تفسیر می‌باشد. لذا توجه به اسناد رسمی و دلیل قراردادن آنها، با توسعه روز افزون علوم و فنون مربوط به تنظیم اسناد و همچنین سست شدن پایه‌های اعتقادات مذهبی و اخلاقی مردم، اهمیت به سزایی پیدا کرده است. این در حالی است که در فقه، شهادت شهود، ارزش بالاتری نسبت به اسناد دارد. سند به دلیل در معرض جعل، تزویر و تردید بودن، از اهمیت والایی برخوردار نیست و جزء ادله اثبات دعوی در حقوق اسلام به شمار نیامده است. به همین دلیل، بعد از انقلاب تعارضاتی در سیستم ادله اثبات دعوی که منطبق بر مقتضیات یک جامعه سنتی، مذهبی و اخلاقی بود با زندگی مدرن امروزی بروز کرد. در این مقاله ابتدا سعی شده بعنوان مقدمه و تنقیح محل نزاع راجع به معنای سند مطالبی داشته باشیم سپس به بررسی جایگاه و اعتبار اسناد کتبی از نظر فقه امامیه و فقه عامه خواهیم پرداخت و در نهایت راجع به شباهت‌ها و تفاوت‌های این دو دیدگاه می‌پردازیم.

واژگان کلیدی: سند، ادله‌ی اثبات دعوی، اعتبار اسناد

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۱-۲- موضوع	۱
۲-۲- مقدمه:	۱
۲-۳- بیان مسأله	۲
۲-۴- اهداف تحقیق:	۲
۲-۵- ضرورت انجام تحقیق	۲
۲-۶- استفاده کنندگان از نتایج تحقیق:	۳
۲-۷- سوالها یا فرضیه های تحقیق:	۳
۲-۸- فرضیه های تحقیق:	۴
۲-۹- کلید واژگان طرح تحقیق و معادل لاتین آن:	۴
۲-۱۰- پیشینه نظری و تجربی:	۴
۲-۱۱- روش اجرای تحقیق:	۵
فصل اول: کلیات	۶
بخش اول- سند	۷
مبحث اول- معنای لغوی	۷
مبحث دوم- معنای اصطلاحی سند در حقوق	۷
مبحث سوم- ارکان سند	۸
گفتار اول- رکن شکلی	۸
شهادت نامه	۹
گفتار دوم- رکن ماهوی	۱۱
گفتار سوم- امضاء	۱۲

- مبحث چهارم- ایراد به تعریف قانون مدنی از سند ----- ۱۳
- بخش دوم- انواع سند ----- ۱۴
- مبحث اول- سند رسمی ----- ۱۴
- گفتار اول- انواع سند رسمی از لحاظ مأمور تنظیم کننده‌ی سند ----- ۱۴
- بند اول- تنظیم سند توسط اداره‌ی ثبت اسناد و املاک ----- ۱۵
- بند دوم- تنظیم سند توسط دفاتر اسناد رسمی ----- ۱۵
- بند سوم- تنظیم سند توسط سایر مأمورین رسمی ----- ۱۶
- الف- تنظیم سند بوسیله‌ی سایر مأمورین رسمی دولت ----- ۱۶
- ب- صلاحیت مأمور در تنظیم سند ----- ۱۷
- گفتار دوم- تقسیم بندی اسناد از لحاظ صلاحیت خاص مأموران ----- ۲۰
- بند اول- اسناد قضایی ----- ۲۰
- بند دوم- اسناد وابسته و فرا قضایی ----- ۲۰
- بند سوم- اسناد اداری ----- ۲۰
- بند چهارم- اسناد تنظیم شده با صلاحیت اداری ----- ۲۰
- گفتار سوم- انواع سند رسمی از لحاظ قدرت اجرائی ----- ۲۰
- گفتار چهارم- تقسیم بندی اسناد از لحاظ شکلی ----- ۲۱
- مبحث دوم- سند عادی ----- ۲۱
- گفتار اول- مصادیق سند عادی ----- ۲۲
- گفتار دوم- انواع سند عادی ----- ۲۲
- گفتار سوم- انواع سند عادی از لحاظ قدرت اجرائی ----- ۲۳
- مبحث سوم- تفاوت سند رسمی با سند عادی ----- ۲۳
- گفتار اول- تفاوت در شکل و مضمون ----- ۲۴

- گفتار دوم- تفاوت در حجیت ----- ۲۴
- گفتار سوم- تفاوت در قدرت اجرائی ----- ۲۵
- گفتار چهارم- تفاوت در اعتبار آنها نسبت به اشخاص ثالث ----- ۲۶
- گفتار پنجم- تفاوت در تاریخ سند ----- ۲۶
- گفتار ششم- تفاوت در قوهی اثباتی ----- ۲۷
- بخش سوم- تاریخچه ----- ۲۸
- فصل دوم: جایگاه و اعتبار اسناد کتبی از دیدگاه فقه امامیه ----- ۳۱**
- بخش اول- جایگاه و اعتبار سند در فقه امامیه ----- ۳۲
- مبحث اول- دیدگاه فقهی امام خمینی (ره) ----- ۳۲
- مبحث دوم- دیدگاه صاحب جواهر ----- ۳۳
- مبحث سوم- مستندات فقهی حقوقدانان ----- ۳۴
- بخش دوم- اعتبار اسناد رسمی ----- ۳۵
- مبحث اول- شرایط اعتبار اسناد رسمی ----- ۳۵
- گفتار اول- تنظیم سند بوسیلهی مأمور رسمی ----- ۳۵
- گفتار دوم- ذیصلاح بودن در تنظیم سند ----- ۳۶
- گفتار سوم- رعایت مقررات قانونی در تنظیم سند ----- ۳۶
- بند اول- تشریفات تنظیم اسناد رسمی ----- ۳۶
- بند دوم- اصل محلی بودن قانون مربوط به تنظیم سند ----- ۳۷
- گفتار چهارم- مخالف نبودن مفاد سند با قوانین ماهوی ----- ۳۷
- گفتار پنجم- مخالف نبودن سند با نظم عمومی و اخلاق حسنه ----- ۳۸
- مبحث دوم- حدود اعتبار اسناد رسمی ----- ۳۸
- گفتار اول- اعتبار محتویات سند رسمی ----- ۳۸

- گفتار دوم- اعتبار مندرجات سند رسمی ----- ۳۹
- بند اول- وضعیت مندرجات سند رسمی ----- ۴۰
- الف- اعلامیات مأمور رسمی ----- ۴۰
- ب- اعلامیات افراد ----- ۴۱
- بند دوم- دعوی مخالف مندرجات سند رسمی ----- ۴۲
- بند سوم- بی اعتباری و بطلان رأی داور در موارد مخالفت با مندرجات سند رسمی ----- ۴۲
- گفتار سوم- نسبی بودن اعتبار سند ----- ۴۳
- بند اول- اعتبار اسناد نسبت به اشخاص ثالث، طرفین و قائم مقام آنها ----- ۴۳
- گفتار چهارم- لازم الاجرا بودن اسناد رسمی ----- ۴۵
- گفتار پنجم- عدم شمول مرور زمان و امکان صدور اجرائیه در هر زمان ----- ۴۵
- گفتار ششم- تأمین خواسته بدون سپردن خسارات احتمالی ----- ۴۵
- گفتار هفتم- اعتبار اسناد تنظیم شده در خارج از کشور ----- ۴۵
- بند اول- از اعتبار نیفتادن سند به یکی از علل قانونی ----- ۴۶
- بند دوم- عدم مخالفت با نظم عمومی یا اخلاق حسنه ----- ۴۷
- بند سوم- معتبر دانستن اسناد تنظیم شده در ایران، توسط کشور محل تنظیم سند ----- ۴۸
- بند چهارم- تصدیق نماینده سیاسی ایران یا نماینده دولت محل تنظیم سند در ایران ----- ۴۸
- گفتار هشتم- ضمانت اجرای اعتبار اسناد رسمی ثبت شده ----- ۴۸
- بخش سوم- اعتبار اسناد عادی ----- ۴۹
- مبحث اول- شرایط اعتبار اسناد عادی ----- ۴۹
- مبحث دوم- اسناد عادی در حکم اسناد رسمی ----- ۵۰
- مبحث سوم- اعتبار سند تصدیق امضاء شده ----- ۵۱
- مبحث چهارم- اعتبار داده پیام ----- ۵۲

۵۲	مبحث پنجم- اسناد و فناوری اطلاعات
۵۳	مبحث ششم- اعتبار رونوشت اسناد
۵۴	مبحث هفتم- دورنویس
۵۵	مبحث هشتم- سند سفید امضاء
۵۷	فصل سوم: جایگاه و اعتبار اسناد کتبی از دیدگاه فقه عامه
۵۸	مقدمه :
۵۸	گفتار اول: کلیات
۵۸	بینه، واژه ای قرآنی و اصطلاحی فقهی
۶۰	گفتار دوم: آراء فریقین در مورد بینه
۶۸	← سفارش در قرآن
۶۹	نظر فقیهان حنفی
۶۹	تنظیم موادی بر قانون
۷۰	← ماده ۱۶۰۶
۷۰	← ماده ۱۶۰۸
۷۰	← ماده ۱۶۰۹
۷۰	← ماده ۱۷۳۶
۷۲	فصل چهارم : شباهت ها و تفاوت های دو دیدگاه در باب اعتبار و جایگاه اسناد کتبی
۸۱	منابع و مأخذ

علائم اختصاری

ق.م.ا	قانون مجازات اسلامی
ق.م	قانون مدنی
ق.ث.ا.و.ا	قانون ثبت اسناد و املاک
ق.ر.م.م	قانون روابط موجر و مستأجر
ق.آ.د.م	قانون آیین دادرسی مدنی
ق.ت	قانون تجارت
ق.ا.ح	قانون امور حسبی
ق.م.ف	قانون مدنی فرانسه
ق.د.ا.ر.ک	قانون دفاتر اسناد رسمی و کانون سردفتران و دفتریاران
ق.ج.آ.د.م	قانون جدید آیین دادرسی مدنی
ه.ش	هجری شمسی
ه.ق	هجری قمری
ص	صفحه
ج	جلد
ش	شما

اطلاعات مربوط به طرح تحقیق :

۲-۱- موضوع

جایگاه و اعتبار اسناد کتبی در فقه امامیه و فقه عامه

۲-۲- مقدمه:

اثبات دعوی در محاکم، با توسل به وسایلی که ادله‌ی اثبات دعوی خوانده می‌شوند، صورت می‌گیرد. ادله جمع دلیل می‌باشد و معنای آن هدایت به سوی واقع می‌باشد. در عرف، دلیل به چیزی اطلاق می‌گردد که امری را اثبات می‌کند، و در حقوق، دلیل، وسیله‌ای است که حقیقت امری که مورد ادعای یکی از اصحاب دعوی می‌باشد را آشکار می‌سازد. قانون مدنی دلیل را تعریف نکرده است و در ماده ۱۲۵۷ می‌گوید: «هر کس مدعی حقی باشد باید آن را اثبات کند و مدعی علیه، هرگاه در مقام دفاع، مدعی امری شود که محتاج به دلیل باشد، اثبات امر به عهده اوست». ولی ماده ۱۹۴ آ.د.م در تعریف دلیل بیان می‌دارد: «دلیل عبارت از امری است که اصحاب دعوی برای اثبات یا دفاع از دعوی به آن استناد می‌نمایند».

ادله‌ی قانونی در حقوق موضوعه ایران بر هشت قسم است:

اقرار؛ اسناد کتبی؛ شهادت؛ امارات؛ قسم (ماده ۱۲۵۸ قانون مدنی)؛ تحقیق محلی (ماده ۴۲۶ ق.آ.د.م)؛ معاینه محل (ماده ۴۳۶ ق.آ.د.م) و کارشناسی (ماده ۴۴۴ ق.آ.د.م).

هدف این تحقیق، بررسی اعتبار و جایگاه سند در میان سایر ادله‌ی اثبات دعوی از دیدگاه فقه امامیه و عامه است. سند نسبت به این ادله از اعتبار و اهمیت خاصی برخوردار است، تا جایی که خود قانونگذار بر نحوه‌ی تنظیم آن نظارت داشته و برای آن، چنان اهمیتی قائل شده است، که در حالت عادی هیچیک از ادله‌ی دیگر قادر به مقابله‌ی با آن نمی‌باشند.

حاصل این تحقیق با استفاده از کتب نگارش شده در مورد ادله‌ی اثبات دعوی، که فصلی را به سند اختصاص داده‌اند، و همچنین از مقالات مربوط به سند نگارش شده است، که با جمع آوری و تحلیل این فصول از مقالات و کتب مذکور، این تحقیق به صورت جامع در آورده شده است.

۳-۲- بیان مسأله

شناخت جایگاه نوشته و میزان اعتبار آن، از جمله موضوعاتی است که همواره ذهن فقه پژوهان و حقوقدانان را به خود معطوف کرده است. با توجه به کاربرد های فراوانی که بویژه امروزه برای سند تصور میشود پژوهش در خصوص بحث سند و نوشته و جایگاه آن در فقه و حقوق از اهمیت بسزایی برخوردار است. مجموعه حاضر که با عنوان «جایگاه و اعتبار اسناد کتبی در فقه امامیه و فقه عامه» جمع آوری شده، در حقیقت به بحث و بررسی اسناد کتبی در فقه و حقوق امامیه و عامه در ایران به عنوان یکی از ادله اثبات دعوی از دیدگاههای فقهای امامیه و عامه ایران می پردازد. هدف از این تحقیق زدودن پاره ای ابهامات و توهمات موجود در مورد اسناد کتبی در میان ادله اثبات دعوی است، چرا که از یک طرف کلام فقیهان امامیه و عامه بسیار مختصر و مجمل و در بعضی موارد دارای ابهام بوده و از طرف دیگر در حقوق اسلامی ایران، سند کتبی به عنوان یکی از مهمترین ادله اثبات دعوی شناخته و محرز شده است. در این تحقیق و پژوهش، پژوهشگر در هر مورد سعی و تلاش دارد تا با تأملی و تأنی در منابع فقه امامیه و فقه عامه و رویه قضایی موجود در گذشته و حال، مباحث را جمع بندی و سامان بخشد. از آنجا که «سند کتبی» به عنوان مهمترین دلیل و ابزار برای اثبات ادعای مدعی در زمان فعلی است و نیز به عنوان دومین دلیل از ادله اثبات دعوی در قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران و دارای ارزش و جایگاه خاص در نظام حقوقی ایران می باشد. فلذا، نتیجه این تحقیق و پژوهش اثبات اعتبار سند رسمی به عنوان یکی از دلایل اثبات دعوی از دیدگاه فقه امامیه و عامه است که این سند کتبی و رسمی در هنگام تعارض با هر یک از ادله دیگر اثبات دعوی مقدم بر آنها می شود. به همین دلیل به بررسی تطبیقی اسناد کتبی از منظر فقه امامیه و فقه عامه می پردازیم.

۴-۲- اهداف تحقیق :

۱- تبیین جایگاه و اعتبار اسناد کتبی از دیدگاه فقه امامیه

۲- تبیین جایگاه و اعتبار اسناد کتبی از دیدگاه فقه عامه

۳- بیان شباهت ها و تفاوت های موجود در بین اسناد کتبی در فقه امامیه و عامه

۵-۲- ضرورت انجام تحقیق

حقوقدانان کتاب های زیادی را در رابطه با ادله ای اثبات دعوی به رشته ی تحریر در آورده اند و فصلی از

آن را به سند اختصاص داده اند؛ و نیز پایان نامه هایی با عنوان:

«جنبه‌های اثباتی سند در حقوق ایران با مطالعه تطبیقی در حقوق مصر و انگلیس» نگارش علی خزایی، دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تاریخ دفاع ۱۳۸۵.

«پذیرش سند در دادگاه» نگارش مژگان موقفی، دوره دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه تهران، تاریخ دفاع ۱۳۸۷.

«بررسی اسناد کتبی در فقه و حقوق موضوعه ایران» نگارش غلامعلی نوجامه، دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه قم، تاریخ دفاع ۱۳۸۴، که به بررسی اسناد از نظر فقه امامیه پرداخته است.

ولی هدف ما در این تحقیق شناخت انواع سند، تشریفات تنظیم و شرایط اعتبار آنها، مقایسه آن با سایر ادله‌ی اثبات دعوی، بررسی جایگاه و اعتبار آنها در فقه امامیه و فقه عامه و شیوه‌ی دفاع در مقابل اسناد، و نیز تعارض آن با سایر ادله می‌باشد و در پایان به بررسی تفسیر و ضرورت آن برای اسناد می‌پردازیم که تحقیقی که همه این موارد را بررسی کرده باشد تألیف نشده است.

همان طور که بیان شد این تحقیق شامل مباحثی در مورد سند و انواع آن، اعتبار آن در فقه امامیه و عامه، جایگاه آن در میان سایر ادله، شیوه‌ی دفاع در مقابل اسناد و بررسی تعارض و تفاوت آن با سایر ادله می‌باشد، که کتب و تحقیقاتی که در رابطه با سند تألیف شده‌اند، به این جامعی به سند نپرداخته‌اند. چون هیچکدام از این کتب و تحقیقات به طور جامع به بررسی سند، تعارض و تفاوت آن با سایر ادله، جایگاه آن در میان سایر ادله و به بحث تفسیر و ضرورت آن برای اسناد نپرداخته‌اند.

۶-۲- استفاده کنندگان از نتایج تحقیق:

دسترسی به اهداف یاد شده و نتایج علمی این تحقیق برای عموم افراد جامعه و علاقه‌مندان به این مبحث کسانی که مستقیماً با این موضوع سر و کار خواهند داشت از جمله: اندیشمندان اسلامی، طلاب، دانشجویان فقه و حقوق، مراکز علمی و پژوهشی و عامه‌ی مردم قابل استفاده و خالی از فایده نخواهد بود. همچنین نقطه نظرات و نتیجه‌گیری‌های ارائه شده می‌تواند راهگشای مقنن در امر قانون گذاری نیز باشد.

۷-۲- سوالات یا فرضیه های تحقیق :

- سوال اصلی : دیدگاه فقه امامیه و اهل سنت در مورد اسناد کتبی چیست ؟
- سوالات فرعی :

- ۱- جایگاه سند در فقه امامیه چگونه است ؟
- ۲- جایگاه سند از دیدگاه فقه عامه چگونه است ؟

۳- شباهت ها و تفاوت های دو دیدگاه در باب اعتبار و جایگاه اسناد کتبی؟

۸-۲- فرضیه های تحقیق :

۱- منظور از اعتبار اسناد رسمی، ویژگی ها، شرایط و مزایای خاصی است که قانون برای سند در نظر گرفته است.

۲- در صورت تعارض بین سند و ادله ای اثبات دعوی، سند رسمی مقدم است.

۳- اسنادی که بین اشخاص حقیقی و یا حقوقی منعقد می گردد، همیشه صریح و واضح نیست و برای درک مفاهیم آنها نیازمند تفسیر می باشند.

۹-۲- کلید واژگان طرح تحقیق و معادل لاتین آن :

- اسناد کتبی Written documents
- اعتبار validity
- فقه jurisprudence

۱۰-۲- پیشینه نظری و تجربی :

مباحث مربوط به سند و نوشته در کتاب های کلاسیک فقهی عمدتاً در مقام اثبات دعاوی و در راستای حل منازعات افراد به کار رفته است. فقیهان معمولاً در کتاب های معاملات و عقود وقتی به انجام سخن می رسند پس از طرح برخی از دعاوی محتمل راه های برون رفت از آن را متذکر میگردند.

اما بحث از سند در کتاب های حقوقی یکی در مباحث مربوط به شرایط قرارداد ها و دیگر در مباحث آیین دادرسی مورد پردازش قرار گرفته است. چنانکه میتوان به اثبات و دلیل اثبات کاتوزیان، قواعد عمومی قرارداد ها کاتوزیان، حقوق مدنی امانی، ادله اثبات دعوی صدر زاده افشار و غیره اشاره کرد. البته اخیراً تک نگاری هایی در این زمینه در قالب مقاله و پایان نامه انتشار یافته است که بیشتر به تفکیک اسناد رسمی از عادی و مقوله جعل در اسناد پرداخته اند که : طریقت یا موضوعیت ادله ی اثبت در ایران و مصر (دانشگاه امام صادق)، مقاله تعرض سند از محسن صفری و طرح در دست اجرا توسط محمد جواد ارسطا با عنوان بررسی فقهی حجیت اسناد کتبی نمونه ای از این کارهاست.

۱۱-۲- روش اجرای تحقیق :

پژوهش حاضر با بهره گیری از ابزار گرد آوری اطلاعات به شیوه ی کتابخانه ای ابتدا تلاش می کند تا اطلاعات لازم در زمینه ی بحث را از کتب پیشینیان اعم از منابع فقهی ، حدیثی ، تفسیری ، لغوی و نیز منابع حقوقی ، رویه قضایی و ... گرد آوری کند و سپس ضمن اشاره به دیدگاه های فقه سنتی به مقوله ی سند ، با بهره گیری از روش های پذیرفته شده علمی به نقد و بررسی آرای آنان پردازد و با طرح نقطه نظرات دانشیان حقوق به جمع بندی دست یابد .

الف) نوع تحقیق بر اساس طرح تحقیق و اهداف تحقیق .

توصیفی تحلیلی

ب) انواع متغیرها از لحاظ نوع آنها در تعیین و چگونگی کنترل متغیرهای تحقیق .

ج) داده های مورد نیاز متناسب با سؤاها یا فرضیه های تحقیق .

د) شیوه های جمع آوری داده ها .

کتابخانه ای

ه) ابزارهای تحقیق (ابزار مربوط به هر متغیری که اندازه گیری می شود، به تفکیک تعیین گردد . اگر از ابزارهای موجود استفاده می شود ، نام سازنده ابزار و شواهد مستند مبتنی بر اعتبار و روایی ابزار مذکور معرفی شود و در صورت امکان، ابزار یا نمونه ای از آن ضمیمه گردد . اگر از ابزار محقق ساخته استفاده می شود، چگونگی تدوین، روش برآورد روایی و اعتبار ابزار مربوط به هر متغیر توضیح داده شود و در صورت امکان نمونه ای از ابزار ضمیمه گردد .)

و) تعریف جامعه آماری، برآورد حجم نمونه و روشهای نمونه گیری، با توجه به سؤاها یا فرضیه های تحقیق .
ز) مقیاس نمره گذاری و شرح روشهای کمی (روش های آماری) و کیفی تحلیل داده ها برای پاسخگویی به سؤاها یا بررسی فرضیه های تحقیق .

ح) فهرست فعالیتهای مورد نیاز برای اجرای تحقیق به ترتیب زمانی (مراحل اجرای تحقیق) .

ت) کلید واژگان طرح تحقیق و معادل لاتین آن .

۲-۱۲- سازماندهی پژوهش

۲-۱۳- جدول زمانبندی اجرای پژوهش (مدت زمان مورد نیاز هر مرحله تحقیق به دقت اعلام شود)

۲-۱۴- منابع شناسایی شده برای استفاده در طرح (حداقل ۳۰ مورد) .

فصل اول: کلیات

بخش اول - سند

از دوران قدیم تاکنون، سند در ثبت وقایع و اعمال حقوقی نقش مهمی داشته است و در دین مبین اسلام نیز به تنظیم سند برای ثبت تعهدات دستور داده شده است.^۱

مبحث اول - معنای لغوی

سند در لغت به معنای «آنچه بدان اعتماد کنند، مدرک، مستند، و نوشته ای که قابل استناد باشد»، (معین، محمد، فرهنگ فارسی، انتشارات امیر کبیر، تهران، چاپ چهارم ۱۳۶۰، جلد دوم، ص ۱۹۲۹). می باشد. و نیز به معنای نوشته ای که وام یا طلب کسی را معین و یا مطلبی را ثابت کند، آمده است. (عمید، فرهنگ فارسی، انتشارات دادگستر، تهران، چاپ اول، ۱۳۶۹).

بنابراین از این دیدگاه سند یک مفهوم عام می باشد که عبارت از هر تکیه گاه و راهنمای مورد اعتماد است که بتواند اعتماد دیگران را به درستی یک ادعا جلب نماید. مانند نوشته یا گفته یا اقرار چنان که گفته می شود فلان خبر یا حدیث دارای سند معتبر است و مقصود این است که شخصیت های معتبر و مورد اعتمادی آنرا نقل کرده اند. (کاتوزیان، ناصر، اثبات و دلیل اثبات، نشر میزان، تهران، چاپ ششم، ۱۳۸۴، جلد اول، ص ۲۷۵).

مبحث دوم - معنای اصطلاحی سند در حقوق

در اصطلاح حقوقی که در قانون مدنی ایران در ماده ۱۲۸۴ آمده است سند چنین تعریف شده است: «سند عبارت است از هر نوشته که در مقام دعوی یا دفاع قابل استناد باشد». طبق این تعریف سند باید نوشته باشد، و نوشته نیز به هر علامت و یا خطی گفته می شود که بر روی چیزی نمایان شده باشد. این نوشته ممکن است به صورت رمز و یا بر روی کاغذ، سنگ، صفحه ی فلزی و یا هر چیز دیگری باشد که قابلیت پذیرفتن نقش را داشته باشد.

^۱ - «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ... فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ»

ای کسانی که ایمان آورده اید، هرگاه به دینی تا سررسیدی معین، با یکدیگر معامله کردید، آن را بنویسید؛ و باید نویسنده ای (صورت معامله را) بر اساس عدالت، میان شما بنویسد... و کسی که بدهکار است باید املاء کند و او (نویسنده) بنویسد... (سوره بقره، آیه ۲۸۲)